

Т. С. Нурдзіна

АЛЯКСЕЙ ПЫСІН І ДУХОЎНЫЯ СКАРБЫ ПРЫДНЯПРОЎЯ

Мастацкі свет А. Пысіна – гэта не толькі трагічная праўда франтавых дарог, але і праўда быцця вясковага люду роднай сэрцу паэта Магілёўшчыны. Лірычны герой, бадай, усіх зборнікаў 60–70-х гадоў прамаўляе ад імя тых пакаленняў продкаў і землякоў, што даўно адышлі ў нябыт, пакінуўшы ў спадчыну жыццёвы вопыт і веды, а яшчэ – *“досціп народны, і мудрасць, і песню, і смех”* [1, 381]. Таму і гучаць гэтак часта ў яго паэзіі продкаў галасы. Разам і паасобку. Жывых і нежывых. Далёкіх і блізкіх. І калі не сказаць пра ўсё і ўсіх у сваім часе, то пазней

Ніхто не праявіць партрэты
І прозвішчы праз вякі,
Вялікія нашы паэты,
Музыкі і спевакі [1, 380].

Здзейсненае А. Пысіным бачыцца гэтакім жа значным і важным у фарміраванні ментальнасці сучаснага беларуса, як і тое, што рабіў У. Караткевіч, вяртаючы сваім чытачам гісторыю ахвярнага змагання продкаў за волю і чалавечую годнасць. І калі пісьменнік-рамантык, пісьменнік-рыцар слугаваў свайму народу, адкрываючы яму ў стагоддзях

былую славу, трагічную веліч і сілу духу продкаў, то А. Пысін дзень за днём, за годам год узнаўляе ў гуках, колерах, пахах дынаміку рэальных карцін жыцця тых, чыя прысутнасць адбілася ў зямных кругах і каляінах, на пругкіх струменях вечнасці. Узнаўляе самае дарагое, што спрадвеку завецца родам, каранем, гняздом, роднай зямлёй, Бацькаўшчынай.

Увогуле цікава паназіраць за тым, як у мастацка-вобразную прастору лірыкі А. Пысіна ўваходзіць зусім рэальны чалавек, быццё якога пададзена ў канкрэтным прасторава-часавым вымярэнні. У прыватнасці, канец 50-х засведчыў творчае сталенне паэта. Паспрыяла, відаць, гэтаму і вучоба ў Маскве на Вышэйшых літаратурных курсах. Магчыма, вялікі горад, іншы свет і новае асяроддзе сталі праявай таго, што так адкрыта, на розныя галасы загучалі ў лірыцы А. Пысіна словы “Магілёўшчына”, “магілёўскі”, “дняпроўскі”. Гучна, на ўзнёслай ноце спрабуе выказаць пародненасць з дарагім яму краем. Магілёўшчына для лірычнага героя верша “За палямі лугі і лясы...” – і маці, і сястра, і дняпанка, і працавітыя людзі. І многае іншае. Сказана гучна і пафасна. Не стае яшчэ характэрнай – пысінскай – суцішанасці слова пры ўнутранай напятасці эмоцый, няма той драматычнай цішыні, што абвастрае слых і зрок. Блізкія па танальнасці да названага твора і такія вершы, як “Краснаполле”, “Магілёўскія дзяўчаты”, “Першамайская вуліца”, “Дзявочыя хусткі” і іншыя. І ўсё ж гэта было прадвесце: у тым жа 1958 годзе паявяцца і такія характэрныя для пазнейшага А. Пысіна вершы, як “Вузел”, “Перад фатографам жанчына...”.

У сваім абвостраным адчуванні часу і цяжару пройдзеных дарог творца спяшаўся “адбіць” у мастацкім свеце аблічча кожнага, хто сеяў збожжа, аздабляў зямлю, бараніў яе ад ворагаў, расціў людскія душы святлом і цеплынёй, мудрым заветам. І паэт патлумачыць, чаму яго паэтычныя радкі так густа населены людзьмі – з імёнамі і без. Пры гэтым кожны, з кім зводзіў творцу жыццёвы лёс або выпадак, заўсёды пададзены ў канкрэтных абставінах, з канкрэтнай “прапіскай” – у полі, лесе, лузе, на ўзбярэжжы рэчкі, ля крыніцы, у вясковай хаце, горадзе, бо яны, яго землякі, суседзі, сябры, аднафамільцы, родныя, прадстаўлялі свой час і здзейсненую ў часе правату: *“Помню добрых людзей... Няхай // Будуць светла ўпісаны ў памяць”* [1, 328].

З вершамі “Не пялёсткі ганак усцілаюць” (1960) і “Яшчэ мне верыцца, яшчэ мне верыцца...” (1960) у творчасць А. Пысіна ўваходзіць вобраз маці. Апошняе развітанне і вечнае расстанне далі адчуць, які ён *“глыбокі карань радавы”* [1, 83]. Якраз у той трагічны час і прыйшло ўсвядомленае разуменне бясцэннасці скарбаў, што пакідаюць у спадчыну продкі: *“Са мной душа і мова матчына // І песня вечная яе”* [1, 84]. Крок за крокам будуць вывучацца ўрокі роду, заветы продкаў. Дыялог з маці стаў той неабходнасцю, без якой не мыслілася далей яго чалавечае і творчае жыццё

(“Дарагія сябры і суседзі...”, “Жніво. Смуга над плёсам. Воз снапоў...”, “У запозненым прызнанні...”, “Лугоў зялёнае міжброў’е...”, “Светла так на могілках і суха...”, “Матчына чаканне” і інш.). Думка пра дабрату, якой праявілася душа маці, прымушае лірычнага героя А. Пысіна напружана шукаць адказ на пытанне, дзе ўзяць (“намыць”) тыя “залацінкі дабаты” [1, 196], каб у свеце стала святлей і чалавечней. Зразумела, што патрэбны намаганні – і не абы якія. Таму і гучыць так актуальна мацярынскі наказ сыну і ўсім жывым:

Прыпыні свой натомлены крок,
Не спяшайся ка мне, сыноч.
Мне не будзе з табой весялей –
Дачакайся сабе дзяцей.

На магілках трава і пясок –
Ціхі голас кранае слых:
– Вучы дабрыні
у нукаў маіх,
Не спяшайся ка мне, сыноч... [1, 360].

А ён спяшаўся. Спяшаўся сказаць сваім “адбеленым словам” [1, 195] усё пра Магілёўшчыну, якую жыў і дыхаў, сказаць пра ўсіх, хто быў яму цікавы, блізкі лёсам, жыццёвай пазіцыяй. Часта згадвае ў апошняе дзесяцігоддзе свайго быцця мудрых дзядоў і бабуль: то гэта дзед Ярошка, то дзед, які “як лес, – ён і цёмны і светлы” [1, 250], то той, што “з жыццёвай спускаецца горкі” [1, 248]. Прыгадае бабуль, бабулек і бабулечак (“Балада сагнутых бабуль”, “На лавачцы сядзяць з вясны...”, “Бабулька”, “Маёй бабулі”). Зварот да жыццёвых дарог і вопыту мінулых пакаленняў – гэта, па-першае, выказаная ў слове пашана, павага да нялёгкай долі вясковай жанчыны:

Па зёлках, па жыце, па бульбе,
На рэчку, на млын і за млын
Прайшлі вы свой шлях, бабулі,
Ў паклоне глыбокім зямным [1, 363].

Па-другое, з гадамі вастрэй заяўляе пра сябе памяць-пакаянне, памяць-прабачэнне. Напрыклад, перад дзедам, якому пазайздросціў калісыці: “Да дзе-вяноста б вам і мне!” [1, 275]. А далей – глыбока народная выснова: не пры-мервай чужога, у кожнага – свой лёс-наканаванне:

Даўно старэю не па ўзросце,
І, можа, ўсё таму, братва,
Што вельмі дзеду пазайздросціў,
Калі было мне дваццаць два [1, 275].

І хоць дасведчаны ў паэзіі А. Пысіна чытач разумее, што віной ранняга адчування цяжару яшчэ не пражытых героем гадоў суровасць жыццёвых выпрабаванняў, аднак і тыя словы паэта пра зайздрасць не шкодзіць таксама ўключыць у кола маральных арыенціраў. Адчувае сябе вінаватым лірычны герой і перад роднай бабуляй, “ні твару, ні ўсмешкі” якой памяць дзіцячая не зберагла. Праўда, у свядомасці зафіксаваўся выпадак, калі, парушыўшы наказ дарослых хворай бабулі не даваць вады (лячылі бязводдзем), малы ўважыў яе просьбу: “Унучак, ніць...” [1, 368]. Цяпер жа, з узвышша пражытых гадоў, асабліва балюча адчуваецца неаплачаны доўг-абавязак перад усімі – далёкімі і блізкімі, хто вечнасцю стаў:

Ты долю маю люляла,
Глядзела ў мае гады.
Зрабіў для цябе так мала:
Паднёс аднойчы

вады... [1, 368].

Сваё адчуванне віны перад бязлюддзем спусцелых вёсак і родных двароў А. Пысін выяўляе ў многіх вершах, асабліва ў 70-я гады. Таму і згадваюцца гэтак часта землякі і родныя. Згадваюцца пайменна, з абазначэннем крэўнай роднасці і быццёвай значнасці: “*Праскоўя-Проня // Стрыечная // Сардэчная // Сястра*” [1, 285], Варачка, што засталася ўдавой маладзенькай і дзетак “*чацвёрка пры ёй*” [1, 313]. Помніцца і дзядзька Міхалап, які “*жыццё правёў, як светлы снеў*” [1, 306].

Яшчэ ў 1972 годзе (зборнік “Да людзей ідучы”) пісьменнік паставіў перад сабой задачу: весці мастацкае слова і лірычнага героя ў сучаснае жыццё сваёй радзімы. Ён прымусяў чытача ўслухацца і прыняць магілёўскую гаворку, захапіцца талентам жанчын, што так умеюць па-мастацку трапна і ашчадна выяўляць у слове побытавую сітуацыю або сваю рэакцыю на з’явы ці падзеі. Паэт, безумоўна, не мог не выказаць захаплення ўнікальным талентам жанчын, вясковых словатворцаў, якія “*нам мову па слоўцу, па зернетку // Сабралі для добрай сяўбы*” [1, 322]. Нават падкрэсліць, што

У вёсак жаночыя назвы,
Бабулі, матулі для нас вы:
Малінаўка, Змітраўка, Горна,
І Мар’іна Буда, і Горка [1, 341].

Можна прыгадаць і такія радкі: “*Жалезніца, Касцягаўка і Горна, // І вёска маці – светлыя Мануйлы*” [1, 272].

Гучаць і рэхам паўтараюцца назвы дарагіх пісьменніку паселішчаў і ў вершы “Успомняцца – і адзавуцца...”. Відаць, яны, гэтыя “густыя вёскі” [1, 238], настолькі блізкія сэрцу паэта, што двойчы паўтараюцца ім – на пачатку твора і ў заключнай страфе:

Успомняцца – і адзавуцца,
Падступяць з чатырох бакоў
Падгор’і, Селішчы і Вусці,
І сотні палявых Баркоў.

.....
І ўспомняцца, і адзавуцца
Таварышы-франтавікі,
Падгор’і, Селішчы і Вусці,
Падгор’і, Селішчы, Баркі [1, 238].

Не пакідае адчуванне, што паэту радасна ўслухоўвацца ў гучанне знаёмых назваў, шукаць асобы сэнс і захапляцца, напрыклад, талентам спеўных жанок, што звязалі свой жыццёвы лёс з Панкратаўкай або Усцінавічамі. Не праміне падкрэсліць і характэрную для вясковых кабет “традыцыйна-фальклорную прыгажосць” [1, 322], і перадаць сваё разуменне значнасці духоўных скарбаў продкаў, народнага этыкету і культурных традыцый, якімі кіруюцца ў сваёй справе спявачкі. Яны толькі “часам песню сваю вывозяць на людзі – у цэнтр абласны” [1, 322]. За гэтым пысінскім “вывезці на людзі песню” чуецца і адказнасць, з якой спявачкі паказваюць сябе і сваю песню, і тое, што паездка ў раён, выхад на людзі – падзея, з’ява.

І як тут не прыгадаць словы В. Арцем’ева, з якім сябраваў паэт, пра стасункі А. Пысіна з народнай песняй, якая была для яго “вяршыняй, узорам паэзіі” [2, 63]. Згадвае В. Арцем’еў і пра тое, што паэт і журналіст А. Пысін не толькі слухаў народныя песні, захапляўся іх акапэльным выкананнем вясковымі жанчынамі, але і “нястомна прапагандаваў народную песню і яе выканаўцаў сваімі нарысамі ў газеты і часопісы” [2, 63]. Дададзім, і паэтычнымі творамі ў тым ліку. Сказанае В. Арцем’евым вельмі стасуецца, напрыклад, са словамі Я. Сіпакова, які пераконвае сучасніка ў тым, што “народныя спевакі збераглі народную песню. А ўжо песня выратавала нашу мову, а яна, у сваю чаргу, дзяржаву, краіну, народ. Калі ёсць песня – значыць, жыве народ!” [3, 105].

Вось і А. Пысін уражаны не толькі эмацыянальна-пачуццёвым дыяпазінам народнай песні, але і тым, што пры кожным новым выкананні яна “ў чысціні, ў характэры сваім абнаўляецца” [1, 324]. І таму апраўданым у мастацкім кантэксце бачыцца паўторанае на розныя лады рытарычнае пытанне лірычнага героя, адрасаванае самому сабе і наступнікам, сусветнай прасторы і часу: “Хто яна, хто яна, хто яна, // Першы паэт той, першая тая спявачка?” [1, 324].

Вопыт абыходжання А. Пысіна з народнай песняй цікавы яшчэ і тым, наколькі змястоўна вядзе паэт размову пра месца і ролю песні ў фарміраванні духоўна-маральнага патэнцыялу грамадства. Так, з сярэдзіны

70-х гадоў слова “песня” або вытворнае ад яго часта выкарыстоўваецца ў назвах вершаў (“Даўняя песня дзявочая”, “Спеўнае”, “Успамін пра жніўную песню”, “Заспявай, мой дружа, заспявай” і інш.). У свой час падобная з’ява была адметнай рысай мастацкага мыслення ранняга Я. Купалы. І калі для Я. Купалы такія стасункі з народнай песняй былі найбольш выяўнымі ў першае дзесяцігоддзе літаратурнай дзейнасці, то ў пысінскай лірыцы дух народнай песні, яе духоўна-эстэтычныя біятокі асабліва значна, адкрыта заявяць пра сябе напрыканцы творчага шляху пісьменніка. Як вынік. Як падсумаванне, абагульненне пражытага і перажытага з народам і яго песняй.

Здараецца, у сваё мастацкае поле аўтар уключае вядомыя песенныя радкі або дасціпныя прыпеўкі (“Чабарок, мой чабарок...”, “Дарогай на Панкратаўку”, “Даўняя песня дзявочая” і інш.). Апошняю кропку ў размове пра ачышчальную сілу народнай песні, пра яе ўнікальныя здольнасці яднаць родных і чужых, далёкіх і блізкіх А. Пысін паставіць у вершы “Харошкі” (1981). На розныя лады (да дзесяці разоў!) паўтараецца паэтам такая розная і такая знакавая назва ансамбля – “Харошкі”:

“Харошкі” – чараў сувязны.

Ёсць над Дняпром сяло Харошкі.

“Харошкі” – з поля, з баразны,

“Харошкі” – з жыта, як валошкі [1, 385].

Нават народнае выслоўе “і жнец, і на дудзе ігрэц”, – мяркуе творца, – ці не ў тых, што на Дняпры, Харошках нарадзілася. Сапраўды, – далучымся да аўтара, – з такімі “Харошкамі” нічога іншага не застаецца, як толькі харашэць. Душой, абліччам, думкамі. Таму і нагадае ў сваіх радках не толькі невядомых паэтаў і спявачак, але і многіх творцаў, каго ўзгадала Прыдняпроўе з яго багатым прыродным светам і народнымі духоўнымі скарбамі.

У пару творчай сталасці А. Пысін выказаў “Чынш прызнасці людской...” [1, 273] кожнаму, хто лёсам і справам прычыніўся да магілёўскай зямлі. Ён удзячны ўсім, хто памнажаў духоўныя скарбы продкаў шчырым служэннем беларускаму слову або чый талент абарвала вайна. Напрыклад, яго душу прыемна грэюць успаміны пра тое, што ў навакольных вёсках і “аж дзесьці ў Саматэвічах” “прыгадваюць Бялькевіча: // “Краёвы слоўнік” разам мы збіралі...” [1, 372]. Многія вершы, напісаныя ў апошняе дзесяцігоддзе, з’яўляюцца “адраснымі” – маюць канкрэтныя прысвячэнні (“Палёт”, “Калі б вясне, Дняпру і чайцы...”, “Падымаецца камочак песні...”, “Заспявай, мой дружа, заспявай...”, “Сцяжынкi лясныя стаптаны да дзір”, “Лугоў зялёнае міжброўе...” і інш.). Здараецца, што і назву твору дае імя (прозвішча) рэальнай асобы – “Пятрусь Бядулін”, “Вершы Міколы Сурначова”, “Балада пра Фёдара Ракушава, запісаная ў вёсцы Ракушава Круглянскага раёна”.

Нельга не заўважыць, наколькі таленавіта, з глыбокім адчуваннем трагізму жыццёвага і літаратурнага быцця тых, чый лёс дачасна абарваўся, вядзе свой роздум-рэквіём А. Пысін. Прынамсі, першаму вядомаму паэту Краснаполля Петрусю Бядуліну прысвячаецца ўсяго 20 радкоў, а за імі – жыццё чалавека: маленства, вучоба, першая публікацыя ў сталічным выданні, сталенне таленту і нарэшце – такі вась па-пысінску лаканічны і па-мастацку вялікай сілы заключны акорд-абагульненне:

I – зіма ў глыбіні фронтавой.

I – акуп на краёчку планеты.

Той зімою

пісалі паэты

Па снягах, на марозе

кывёй... [1, 312].

Вось так, ад верша да верша, доўжыць А. Пысін здзейсненае ў слове кароткае жыццё П. Бядуліна ці А. Сербантовіча. Прымушае сённяшняга чытача прыняць душой працулыя “вясновыя радкі” Міколы Сурначова. Таленавіта шчырымі радкамі прамовіць паэт да А. Куляшова, М. Стральцова, С. Гаўрусёва і многіх іншых. Адзначым, што менавіта С. Гаўрусёву прысвяціў паэт глыбока філасофскі верш “Забыта многае ў жыцці...”, які з’яўляецца сапраўды вяршынным дасягненнем беларускай паэзіі. Відаць, радніў гэтых паэтаў, розных узростам і жыццёвым лёсам, сур’ёзны погляд на свет, глыбіня паэтычнага мыслення, унутраная засяроджанасць, няспешная роздумнасць рытмаў і амаль малітоўнае абагаўленне ўсяго прыроднага, вясковага, зямнога. Варта ледзь дакрануцца да лірычнай душы Гаўрусёва, як адразу адчуецца пульсацыя адзіных з Пысіным крэўных токаў. Гэтак жа, як Пысін, умее ён імгненне ўзняць да вечнасці, касмічнай надзяліць душой ляснога мураша, жыццё якога ў сваёй драматычнай штодзённасці вырастае пад пяром паэта да гістарычнай сутнасці народнага быцця і лёсу.

Словам, пра магілёўскаю зямлю, пра бацькоўскі край і яго духоўную спадчыну А. Пысін паспеў сказаць так значна, так праўдзіва і па-мастацку так высока, як мог, як умеў рабіць гэта толькі ён, паэт і чалавек Аляксей Васільевіч Пысін.

Літаратура

1. Пысін, А. Збор твораў: у 2 т. / А. Пысін. – Мінск: Маст. літ., 1989. – Т. 1: Вершы. – 399 с.

2. Арцем’еў, В. Паэт вузел завязаў: успаміны і роздум пра жыццё і творчасць А. В. Пысіна / В. Арцем’еў. – Магілёў: Могилев. обл. укрп. тип., 2008. – 72 с.

3. Сіпакоў, Я. Зялёны лісток на планеце Зямля: партрэт Беларусі: эсэ / Я. Сіпакоў. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2010. – 368 с.